

Naoružani narod u francuskoj revoluciji 1789. godine

Božidar Javorović

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Za pojam naoružanog naroda temeljna su tri obilježja: masovnost, dobrovoljnost i svjesno samoorganiziranje građana kao oružane sile. Takva obilježja imala je vojna sila trećeg i četvrtog staleža u Francuskoj 1789. Unutrašnja organizacija vojne sile, izbori komandnog kadra i njezin položaj u društvu, odraz su različitih revolucionarnih ciljeva i političkih strategija vođa revolucije. Problemi jedinstva oružane sile, odnos između narodne garde i regularnih oružanih jedinica; odnos naoružanog naroda spram masovnog terora i demokracije; prava građanina u oružanim snagama, značajna su pitanja i za suvremenu znanost i politiku.

I

Sadržajna, prostorna i vremenska mnogodimenzionalnost francuske revolucije 1789. godine mobilizirala je i zaokupljala mnoge znanstvenike, političare i umjetnike svih proteklih dvjesto godina, a kako tokovi njenog utjecaja i tragovi njenih zbivanja i ostvarenja još nisu presahli, događat će se to i ubuduće. Jedno od posebno zanimljivih područja tog interesa jest vojna sila revolucije, tj. ona fizička sila koja je osigurala materijalizaciju filozofskih, idejnih, političkih, socijalnih i drugih interesa i ciljeva trećeg (i četvrtog) staleža francuskog društva s kraja 18. stoljeća. Radi se o vojnoj sili koja u sebi nosi sve kontroverzne društvenih odnosa i procesa, uspone i padove revolucije, koja u revoluciji nastaje i s njom nestaje, ostavljajući duboke tragove u vojnoj teoriji i praksi sve do današnjih dana. Ali radi se i o revolucionarnoj vojnoj misli odnosno vojnoj misli revolucije, koja je išla ispred prakse i zajedno s njom, ali i tapkajući za njom.

U vezi s vojnom silom francuske revolucije nameću se mnoga pitanja, bez obzira da li su na njih u proteklom razdoblju dati odgovori ili ne. Jer svaka suvremena epoha na svoj način doživljava cho prošlosti i nastoji iz svog vremena i iz svojih uvjeta sagledati određena historijska događanja. Osnovno pitanje u ovom razmatranju je slijedeće: »Da li se i u kojoj mjeri vojna sila francuske revolucije manifestirala kao naoružani narod?« Uza nj se odmah mogu postaviti i mnoga druga pitanja:

»Koje su osnovne idejne postavke revolucije o vojnoj sili i njihov utjecaj na praksu?« »Kakva je praksa revolucije u izgradnji vojne sile?« »Kakav je bio međusobni odnos i utjecaj teorije i prakse vojne sile revolucije?« »Kakva je bila uloga vojne sile u ostvarivanju ciljeva revolucije odnosno snaga koje su je vodile?« »Što je potvrdila kasnija praksa razvoja vojne sile?« »Što se može izvući kao iskustvo za suvremene društvene uvjete i potrebe?« Itd.

Ovaj rad je preuzak da se u njemu odgovori na sva ta pitanja, ali i same naznake mogu pokazati suštinu stvari. Važno je pritom odrediti polazište, osnovni ugao promatranja pitanja koje se sagledava. Budući da raspravljamo o naoružanom narodu u francuskoj revoluciji, neophodno je odrediti, definirati pojam »naoružani narod«, koji će poslužiti kao polazna osnova za razmatranje vojne sile revolucije. »Naoružani narod« u marksističkom poimanju znači organizaciju vojne sile radničke klase i širokih narodnih slojeva zasnovanu na dobrovoljnoj i svjesnoj samoorganizaciji ljudi (podruštvljenost vojne sile) i njihovom masovnom učešću (omasovljenje vojne sile). Kako je u doba revolucije radnička klasa u Francuskoj bila tek u povojima, moglo bi se postaviti pitanje: Da li je, prema navedenoj definiciji, uopće moglo biti naoružanog naroda? Dogmatski odgovor bi unaprijed bio negativan. Dijalektički pristup daje sasvim druge mogućnosti. Iako u Francuskoj još nije bilo konstituirane radničke klase, postojali su proizvođači, radnici raznih zanimanja, seljaci i drugi slojevi građana, zanatlije, trgovci i sl. Globalno gledajući, na istoj strani, nasuprot feudalnim gospodarima i strukturama, bila je mlada buržoazija, prisiljena i spremna na suradnju s narodom sve do trenutka osvajanja vlasti. Dakle, nasuprot malom broju feudalaca i crkvenih velikodostojnika postojala je ogromna masa naroda, koja se mogla u određenim uvjetima, prije svega okupljena na zajedničkom cilju i interesu, samoorganizirati kao vojna sila, u onoj mjeri i na način neophodan za ostvarenje cilja, ali onako kako su tadašnji konkretni društveni i materijalni uvjeti omogućavali i zahtijevali. Proces izgradnje vojne sile, kao oblika društvene odnosno političke sile, nije odvojen i neovisan o ostalim društvenim procesima i odnosima. Zato se ni vojna sila francuske revolucije ne može odvojiti od cjeline društvenih procesa koji su činili revoluciju. Osnovne društvene zakonitosti vrijede i za vojnu silu. Ako u društvu dolazi do demokratizacije, ona mora zahvatiti i vojnu silu, stavljajući je sebi u funkciju. O stupnju demokratizacije društvenih odnosa i različitih sfera društvenog života, uključujući i područje materijalne proizvodnje, ovisi koliko će vojna sila postati »javna stvar«, predmet brige i odlučivanja svih i svakoga i koliko će samo biti u službi demokratizacije. To je zakonito. Oblici, sredstva, metode, vrijeme, dinamika i sl. razlikuju se, kao što se razlikuju i konkretni uvjeti u kojima se odvijaju društveni procesi.

II

Četrdesetak dana prije i poslije donošenja *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina* (Narodna skupština, 26. 8. 1789) zbila su se dva događaja u kojima je presudnu ulogu odigrao narod Pariza: 14. 7. 1789. osvojena je Bastillea, a 5. 10. 1789. izvršen je pohod na Versaille i kralj je prisiljen da prizna *Deklaraciju*

ciju i da se s Narodnom skupštinom preseli u Pariz. Ta dva događaja imala su poseban značaj za daljnji tok revolucije.

Borba trećeg staleža, posebno njegovog buržoaskog dijela, protiv povlaštenog položaja prvog i drugog staleža u društvu i u Narodnoj skupštini, odnosno za promjenu društvenih odnosa u Francuskoj, nailazila je na mnoge probleme i kritične faze u kojima je tok stvari mogao poći suprotno interesima i željama pokretača revolucije. Upravo u tim kritičnim trenucima narod Pariza odigrao je značajnu ulogu. Iako je u pokretima masa i njihovom djelovanju bilo revolucionarnog spontaniteta, osnovne akcije naroda Pariza bile su dobro osmišljene, organizirane i masovne. To je bilo moguće zahvaljujući visokom stupnju politizacije građana i snažnoj želji da se promijene njihovi uvjeti života i društveni položaj građanina. Za dva navedena događaja karakteristično je masovno, dobrovoljno, svjesno samoorganiziranje građana kao političke, i posebno, kao oružane sile. Narod se naoružao i kao samoorganizirana oružana sila išao u akciju (npr. na Bastilleu). Osnovana je i Narodna garda od 24.000 ljudi. U tim je trenucima narod uzimao svoju sudbinu u svoje ruke. On je želio sam ostvariti svoju slobodu. Naoružani narod našao se nasuprot vojsci i policiji monarhije. Podružljena vojna sila nasuprot militarističkoj vojnoj organizaciji. Ali, tako je bilo samo u Parizu, a ne i u cijeloj zemlji. Iako su mnogi gradovi slijedili Pariz i osnivali narodne garde a seljaci se naoružavali i dizali bune, tada još nije bilo općeg dobrovoljnog naoružavanja i vojnog organiziranja naroda Francuske, a o naoružanom narodu, u pravom smislu tog pojma, može se govoriti kada se radi o vojnoj samoorganizaciji naroda zemlje u cjelini. Tada, u uvjetima feudalno organizirane Francuske i zatvorenosti pojedinih mjesta i pokrajina, to nije bilo moguće.

Pitanjem vojnog organiziranja snaga revolucije stalno su se bavili njeni ideolozi i političke vođe. Iako se u *Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina* o vojnom organiziranju građana ništa ne govori, član dva daje osnovu za nov, suvremen pristup tom pitanju.¹ U njemu se sloboda, sigurnost i otpor potlačivanju proklamiraju kao prirodna i neotuđiva prava čovjeka. Iz toga se može zaključiti da je neotuđivo pravo čovjeka i građanina da se organizira za osiguranje slobode, za stvaranje uvjeta u kojima će biti siguran i za otpor potlačivanju. (U Ustavu SFRJ iz 1974, dakle 185 godina kasnije, izrečeno je nešto slično: »da je obrana zemlje netuđivo i nepovredivo pravo građanina«).²

U vodstvu revolucije izraženi su različiti stavovi o organizaciji vojne sile, odnosno o stvaranju oružanih snaga koje će osigurati ostvarivanje željenih ciljeva. Ti su stavovi u velikoj mjeri ovisili upravo o osnovnim dugoročnim ciljevima pojedinih grupacija u redovima revolucije. Riječ je, u osnovi, o dvije osnovne linije: krupna buržoazija i snage okupljene oko nje zalažu se za stvaranje operativne vojske kojoj će biti zadatak da izvršava naređenja i tako osigura njihove pozicije u odnosu na monarhiju i u odnosu na narod. Lijevo, radikalno krilo revolucije (jakobinski klub) usmjerava se na naoružani narod kao oružanu silu revolucije. Ali, i tu postoje različite ideje i rješenja o

¹ »Član 2: Cilj je svakog političkog udruživanja očuvanje prirodnih i neotuđivih prava čovjeka. To su prava: slobode, vlasništvo, sigurnost i otpor potlačivanju.«

² Ustav SFRJ, član 172: »Obrana zemlje je nepovredivo i neotuđivo pravo te najviša dužnost i čast svakog građanina.«

sadržajima i oblicima izgradnje takve vojne organizacije. Ono što se stvarno događalo, bilo je rezultanta različitih idejnih stavova, političke borbe lijevog i desnog krila revolucije, revolucionarnog djelovanja naroda, uvjeta koje je pružalo monarhističko okruženje i djelovanje reakcije unutar i izvan zemlje.

Krupna buržoazija se bojala revolucionarnih masa pa je nastojala njihovu ulogu svesti u okvire onoga što njoj odgovara. Zato je inzistirala na podjeli građana na aktivne (s određenom imovinom) i pasivne i ustavnom i zakonskom definiranju da samo aktivni građani imaju pravo glasa i da samo oni mogu ući u Narodnu gardu i postajati oficiri (Zakon od 28. 7. i 19. 9. 1791). To je bila prva velika brana naoružavanju naroda odnosno izgradnji vojne organizacije zasnovane na masovnoj i dobrovoljnoj samoorganizaciji građana. Po osnivanju Narodne garde činjeni su i drugi praktični potezi u cilju dobijanja vojne organizacije koja će odudarati od naoružanog naroda: gardisti su se morali uniformirati, i to o vlastitom trošku, profesionalizacija štaba garde s visokim plaćama njegovih članova, čvršće povezivanje s operativnom vojskom i uvođenje odgovarajuće unutrašnje vojne organizacije (korpusi) i vojne discipline, ovlašćivanje gradonačelnika da unapređuje oficire itd. Od vojske (i garde) se traži slijepa poslušnost i potpuna apolitičnost.

Suprotno tim i sličnim zahtjevima, jakobinci se zalažu za koncepciju naoružanog naroda smatrajući naoružani narod garancijom razvoja revolucije i obrane slobode (Marat) pa i za postizanje ciljeva u unutrašnjoj političkoj borbi. Oni nastoje da se narodne garde, koje su nastale kao rezultat vojne samoorganizacije građana održe i razviju kao oblik naoružanog naroda i da sačuvaju prirodu takve vojne sile. Robespierre nacionalnu gardu ističe kao dostignuće upravo francuske revolucije: »Misao ustanove nacionalnih gardi, bar takvih kakve mi zamišljamo, nova je; ona pripada našoj revoluciji; ona je bila gotovo nepoznata i slobodnim narodima i narodima, koje je despotizam podjarmio.«¹ »Nacionalne garde mogu da budu samo čitava nacija, naoružana da, kada je potrebno, brani svoja prava.«² U političkom djelovanju na izgradnji vojne sile revolucije, njene vođe se usmjeravaju protiv podjele građana na aktivne i pasivne i uskraćivanja mogućnosti onima koji ne plaćaju porez da se uključuju u narodnu gardu odnosno da se naoružavaju i da sudjeluju u obrani.

Robespierre je u tom pogledu vrlo jasan i izričit: »U njih (tj. nacionalne garde) treba pustiti sve građane dorasle da nose oružje, bez ikakve razlike. Bez toga, oni će biti nužne nevolje, daleko od toga da budu uporište slobode . . . Pravo je svakog čovjeka da bude naoružan za svoju ličnu obranu; pravo je svakog građanina da bude naoružan, da brani slobodu i postojanje zajedničke domovine . . . Lišiti bilo koji dio građana prava, da se naoružaju zbog domovine i to pravo dati isključivo drugome, to znači u isti mah obešćastiti i tu svetu jednakost, koja čini osnovu društvenog ugovora, i najneospornije i najsvetije zakone prirode.«³ Robespierre smatra da je to pravo »nezavisno od svih političkih sustava, koji građane dijele na klase, jer se ono nalazi uz nepromjenljivo pravo, uz besmrtnu dužnost da bdi nad svojim vlastitim oču-

¹ Robespierre i Saint-Just, *Odabrani govori*, Kultura, Zagreb, 1953, str. 119.

² Isto, str. 128.

³ Isto, str. 128.

vanjem.⁶ Zato traži da se prizna »kao osnovno načelo organizacije nacionalnih gardi, da svi nastanjeni građani imaju pravo da budu pušteni u narodne garde . . . i da se oni kao takvi mogu upisati u registar općina gdje stanuju.«⁷

Za naoružavanje naroda zalagali su se već od prvih dana revolucije i Marat, Saint-Just, Dubois-Crancé i drugi. Marat, polazeći od naoružavanja naroda kao garancije razvoja revolucije i obrane slobode, oštro je protiv mjera koje onemogućuju naoružavanje odnosno uključivanje svakog građanina u oružanu silu (narodnu gardu). Takvim mjerama oružana sila (konkretno Narodna garda Pariza) postaje negacija naoružanog naroda, a ne sam naoružani narod. On ujedno predlaže niz mjera koje bi omogućile da se narodne garde razvijaju kao oblik naoružanog naroda (da se u njih mogu uključivati svi građani, da se siromašnim građanima uniforme, ako budu obavezne, osiguravaju na državni trošak, da se oficiri i komandiri biraju, da se ograniče prava oficira, da njihov rad kontroliraju posebni vojni komiteti . . .).

Za izbore u vojsci zalagao se i Saint-Just. Uvođenje izbora u vojsci smatrano je jednim od sadržaja njene demokratizacije. U traženju razrješenja suprotnosti između vojne organizacije, koja po prirodi stvari zahtijeva odgovarajuću disciplinu, subordinaciju i pravo komandiranja u rukama starješina, s jedne, i potrebe za njenom demokratskom prirodom, s druge strane, predlagani su različiti modeli izbora oficirskog odnosno komandnog kadra. Tako je Marat predlagao da vojnici biraju niže oficire, a ovi više, s tim da se oficiri imenuju na svega tri mjeseca. Saint-Just, uočavajući opasnost od ovisnosti komandanata armija o svojim oficirima, od zatvaranja armija i njihova odvajanja od društva, osamostaljivanja i nametanja društvu, predlaže da jedinice biraju svoje oficire, ali da komandante armija imenuje Republika. Nije slučajno što su se vodeći ljudi revolucije bavili tim pitanjem. Njime su se bavile sve kasnije revolucije i narodni ratovi i sve do današnjih dana ono je ostalo otvoreno. Ipak se nešto što se dogodilo u francuskoj revoluciji pokazalo kao pravilo: u početnom razdoblju oružanog samoorganiziranja naroda pripadnici jedinica sami biraju svoje komandante. U vrijeme kada iz tih jedinica (uglavnom teritorijalnog odnosno milicijskog tipa) izrasta operativna vojska, ili se one za nju vežu, izbora u vojsci nestaje. Suština je u tome (a to se moglo vidjeti već i u francuskoj revoluciji) da se demokratski karakter vojske ne izražava samo, ni prije svega, u njenom unutrašnjem ustrojstvu i odnosima, nego u njenom položaju u društvu, u položaju građana i njihovih institucija vlasti u odlučivanju u odnosu na oružanu silu. Saint-Just je smatrao da će Republika, imenujući komandante armija, osigurati u njima svoju volju u upravljanju i njihovoj upotrebi, dok je mogućnost da vojnici biraju svoje neposredne starješine trebala osigurati unutrašnju demokraciju u vojsci. A demokraciju u vojsci su i on i Marat i mnogi drugi smatrali osnovom vjernosti armije revoluciji pa i osnovom vojne discipline, revolucionarnog duha i visoke političke svijesti. Interesantan je i njihov pristup vojnoj disciplini. Iako su bili veliki zanesenjaci revolucije i njeni ideolozi, oni su u mnogo čemu prevladali ideologijski pristup pojedinim pitanjima. Angažiranje građana u vojsci nisu smatrali slijepom obavezom, nego nečim mnogo dubljim, prirodnim. »Ako na državu napadne neprijatelj spolja, pisao je Marat, nema sumnje

⁶ Isto, str. 129.

⁷ Isto, str. 121.

da se protiv njega treba boriti, ali to nije slepa obaveza, već proističe iz potrebe stanovnika zemlje da brane od neprijatelja svoj život, život svojih žena, svoje djece, svoja ognjišta, svoje posede, svoju slobodu; ta obaveza u tolikoj meri zavisi od navedenih velikih motiva, da nestaje kada tih motiva nema.⁸

Koncept narodne garde kao naoružanog naroda vrlo se jasno vidi iz prijedloga projekta koji je Robespierre podnio Narodnoj skupštini, u kojemu se na prvom mjestu predlaže:

»1. Da svaki čovjek ima pravo da bude naoružan za svoju vlastitu obranu i obranu svojih bližnjih.

2. Da svaki građanin ima jednako pravo i jednaku obavezu da brani svoju domovinu.

Ona (Narodna skupština — prim. B. J.), dakle izjavljuje da nacionalne garde, što će ih ona organizirati, mogu da budu jedino nacija naoružana da prema potrebi brani svoja prava, svoju slobodu i svoju sigurnost.⁹

Robespierre, dalje, predlaže da zapovjednici i oficiri operativne vojske (tada pješadije) ne mogu rukovoditi nijednim dijelom nacionalnih gardi, već da njima komandiraju oficiri koje će birati građani većinom glasova, i to samo na rok od šest mjeseci. Oficiri narodne garde izvan vršenja svojih funkcija ne bi trebali nositi nikakve oznake časti.

Nacionalne garde upotrebljavat će se »bilo da brane napadnutu slobodu, bilo da uspostave javni mir narušen u zemlji«, dok se pješadija »ne može nikada upotrebiti protiv građana«. Sa stanovišta uključivanja građana značajan je i prijedlog da se narodne garde naoružavaju o državnom trošku, da vježbaju nedjeljom i blagdanom i da se za angažiranje na udaljenosti većoj od tri milje od domova gardista i za višednevno djelovanje u službi države daje naknada štete iz narodne blagajne.

Pitanje odnosa između operativne vojske i oružanih jedinica naroda (građana), načeto u američkom ratu za nezavisnost, u francuskoj revoluciji bilo je posebno istaknuto. Iako se može zaključiti da su predlagana rješenja bila rezultat jaza između vojske i narodne garde (po društvenom položaju, orijentaciji i interesima komandnog kadra, po organizaciji, strategiji i taktici, po motiviranosti pripadnika jedinica itd.), ona su u mnogo čemu prerasla pragmatične interese revolucije, izražavajući osobna viđenja i opredjeljenja predlagača. Neka od tih rješenja nisu realizirana ni u francuskoj revoluciji, a ni kasnije, ali su predstavljala jedan od odgovora na mnoga pitanja, na i danas otvorenoj relaciji: operativna vojska — narodna garda, teritorijalna vojska, partizanska vojska i sl.

U zemlji je potrebno osigurati jedinstvo oružanih snaga, jer je to uvjet za djelotvorno ostvarivanje vojno-političkih ciljeva, prije svega obrambenih. Za jedinstvenu armiju zalagale su se i vođe Republike u francuskoj revoluciji. »Jedinstvo Republike zahtijeva jedinstvenu vojsku, domovina ima samo jedno srce«, isticao je Sain-Just.¹⁰ Međutim, za postizanje jedinstva oružane sile

⁸ Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, VINC, Beograd, 1987, str. 85.

⁹ Robespierre i Saint-Just, *Odabrani govori*, Kultura, Zagreb, 1953, str. 158–160.

¹⁰ Albert Soboul, *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1966, str. 268. ili Robespierre i Saint-Just, *Odabrani govori*, Kultura, Zagreb, 1953, str. 252.

potrebni su određeni uvjeti odnosno konkretni društveni uvjeti određuju način vojnog organiziranja i karakter jedinstva oružanih snaga. To se lijepo vidjelo i u francuskoj revoluciji. Sve do sredine 1793. godine, dok nisu došli do krajnjih granica u pitanje sudbina Francuske, sloboda francuskog naroda i Republike, nisu postojali uvjeti za stvaranje jedne, jedinstvene oružane sile, koja će biti ujedinjena, odnosno angažirana na jednom, jedinstvenom cilju. Konvent je 21. 2. 1793, na prijedlog Dubois-Crancéa, donio Zakon o spajanju kojim se sve oružane snage spajaju u jedinstven vojni sistem, ali je do stvarne izgradnje jedinstvene armije došlo tek krajem kolovoza, kada narodni pokret nameće Komitetu javnog spasa i Konventu zahtjev da donese dekret (23. 8. 1793) kojim se, kako konstatira Viatr, stvara novi tip armije, narodne armije. Osnova njenog stvaranja je opća mobilizacija građana, jer je dekret nalagao »da se svi građani bez razlike od šesnaeste do pedesete godine pozovu pod zastavu i da sačinjavaju oružanu snagu.«¹¹

Dubois-Crancé je već 1789. isticao da treba »stvarno nacionalno naoružanje, koje podrazumijeva drugu glavu carstva i posljednjeg aktivnog građanina, i sve pasivne građane«,¹² da se uvede opća i obavezna vojna služba i stvori nacionalna armija. Carnot 1. kolovoza 1792. poziva na opće naoružavanje naroda, a Danton se (2. 9. 1792) zalaže za masovno pozivanje u vojsku: »Jedan dio naroda poći će na granice, drugi će kopati šančeve, a treći će kopljima braniti unutrašnjost naših gradova.«¹³ Ali sve to u ono vrijeme nije bilo moguće, prije svega zbog suprotstavljenih interesa naroda i vladajuće strukture društva. Sredinom 1793. uvjeti su bili sasvim drugačiji.

Oni su naprosto nalagali masovnu mobilizaciju građana u obrani, sudjelovanje ne samo u oružanim snagama, nego u bezbroj aktivnosti širom Francuske koje će pridonijeti uspjehu u borbi protiv neprijatelja. »Mladi ljudi ići će u borbu; oženjeni ljudi kovat će oružje i prenositi će životne namirnice; žene će praviti šatore, odjeću i služiti će u bolnicama; djeca će od starog rublja pripremati zavoje; starce će odnijeti na javne trgove da bodre ratnike, propovjedaju mržnju prema kraljevima i govore o jedinstvu Republike«, proklamira Komitet javnog spasa.

A Sebastien Lacroix u svom govoru od 28. 7. 1793. poziva: »Neka začas prestane rad u privatne svrhe svih kolara, stolara i drvarskih radnika, da bi izrađivali samo kundake za puške, lafete, kola za streljivo i teretna kola; neka prestane rad bravara, potkivača, oruđara i svih onih koji rade sa željezom, da izrađuju samo topove . . . Neka se prijatelji domovine naoružaju, neka stvaraju mnoge bataljone; neka oni koji nemaju oružja voze streljivo, neka žene voze namirnice ili mijese kruh; neka znak za borbu dadne pjesma domovine.«¹⁴

Vojna sila francuske revolucije odnosno Republike u drugoj polovini 1793. godine našla je u sebi mnoge elemente naoružanog naroda. Postojao je dekret o mobilizaciji, ali on je, kao i samo sudjelovanje građana u aktivnostima obrane, bio izraz želje revolucionarnih masa i stvarna društvena potreba. Sudjelovanje

¹¹ Isto, str. 253.

¹² Isto, str. 133.

¹³ »Danton i Marat«, Kultura, Zagreb, 1955, str. 300.

¹⁴ Albert Soboul, *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1966, str. 254.

vanje u obrani, u borbi, u vojnoj sili, nije više svedeno samo na uključenost u oružane snage. Oružane snage i narod povezuju se mnoštvom različitih funkcija koje građani vrše za potrebe oružanih snaga, front i pozadina oslanjaju se na narod. Sam narod postaje osnova pozadine. U vojsci i narodu vlada isti revolucionarni duh. Nauka se stavlja neposredno u funkciju nacionalne obrane. Stvara se novi oficirski kadar iz naroda. Međutim, s vojskom su se događale i stvari koje su odudarale od onoga za što su se vođe revolucije ranije zalagale. Jakobinsku diktaturu pratila je centralizacija u organizaciji i rukovođenju u vojsci, uvođenje stroge vojne discipline i bespogovorne poslušnosti, uspostavljanje institucije komesara s izuzetnim ovlaštenjima, uspostavljanje dirigirane privrede itd. Da se vojska ne bi nametnula društvu, ukinut je položaj vrhovnog zapovjednika,¹⁵ a generali su bili potčinjeni građanskoj vlasti koja ih je birala.¹⁶ Strah od nametanja vojske građanskoj vlasti pratio je Revolucionarnu vladu u toku cijelog perioda njenog postojanja pa je metodama osiguranja poslušnosti generala posvećena posebna pažnja.

Razvoj francuske armije od sredine 1793. do sredine 1794. pored oblikovanja masovne podrške stanovništva (izuzev kontrarevolucije i pobunjenih seljaka), dao je nova rješenja u operativnoj organizaciji jedinica (četa, divizija), te u razvoju vojne doktrine i taktike borbe, koja je podrazumijevala masovno i ofanzivno djelovanje, stalne i žestoke napade, brze pokrete. (Komitet javnog spasa: »Napadajte, neprestano napadajte!« — 27. 5. 1794; »Zasjajte kao munja i udarite kao grom!« — 21. 8. 1794.)

Mnoga iskustva iz tog perioda našla su primjenu i potvrdu u kasnijim zbivanjima širom svijeta kako u operativnim armijama tako i u uvjetima naoružanog naroda — u narodnim ratovima, oružanim revolucijama i sl.

III

Francuska revolucija dala je više sjajnih graditelja vojno-obrambene teorije i prakse. To su bili ljudi koji nisu školovani ni kao vojnici ni kao ratnici. Robespierre, Marat, Saint-Just, Danton, Carnot, Dubois-Crancé i drugi, koji su duboko u sebi nosili duh *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina*, sagledavali su vojna i druga obrambena pitanja kao sastavni dio ukupne političke borbe za ostvarenje revolucije. Jednakost prava čovjeka i građanina vidjeli su i u pravu svakog čovjeka, svakog građanina, da se naoruža odnosno da sudjeluje u oružanim snagama i u borbi za svoju obranu i obranu svoje domovine. Zalagali su se za narod kao oružanu silu, ali kada su uvjeti zahtijevali drugačija rješenja, oni su ih prihvaćali, i to kao pragmatična, a ne osnov-

¹⁵ Član 110. Ustava od 24. 6. 1793.

¹⁶ »Izbor generala je pravo cijele Republike. Armija ne može vijećati niti se sastajati. Na narodu je, ili na njegovim legitimnim predstavnicima, da izabere one, od kojih zavisi javni spas«, isticao je Saint-Just (Robespierre i Saint-Just, *Odabrani govori*, Kultura, Zagreb, 1953, str. 254) A u »Nacrtu ustava za Francusku« on predlaže odredbu: »Vojska koja izabere vođu proglašava se buntovnom: ona se raspušta«. (Luj Antoan Sen-Zist: *Republikanske ustanove*, »Filip Višnjić«, Beograd, 1987, str. 223)

na rješenja. Tako su i pretapanje snaga narodnih gardi u operativnu vojsku shvaćali kao potrebu trenutka, ističući da se vojnici moraju vratiti u narodne garde čim prestane rat. Gotovo svi su ukazivali na opasnost od osamostaljenja vojske i njenog nametanja društvu (tj. od vojne vladavine).

Podjelu građana po pravima i ovlaštenjima u vojnoj sferi na aktivne i pasivne tj. na one koji mogu biti u oružanim jedinicama i one koji to ne mogu, smatrali su izvorom mogućnosti potčinjavanja (velikog dijela stanovništva koje nije moglo biti u oružanim snagama od strane malog dijela građana koji su to mogli). Izražavali su shvaćanje da oružana sila mora služiti demokratizaciji društva, ali i da sama mora, po svom unutrašnjem ustrojstvu i odnosima, biti demokratska. Polazeći od toga da je oružana sila dio društva, da su u njoj građani kojima, time što su u oružanim jedinicama, ne prestaju njihova osnovna građanska prava i ljudski interesi, zalagali su se za politički aktivnu i angažiranu oružanu silu, ističući da armija može biti revolucionarna samo ako sudjeluje u odlučivanju o javnim pitanjima.

Za neke svoje stavove oni su našli ili izvorište ili potvrdu u zbivanjima francuske revolucije, neki su oživotvoreni kasnije na raznim meridijanima naše planete, neki su ostali otvorena pitanja i dileme sve do danas, a neki tek kao njihov san, san zanesenjaka koji su gorili i sagorili vjerujući u bolje ljudsko sutra.

Kaže se: Lako je biti general poslije bitke! Lako je davati kritiku misli, rješenja i postupaka nakon 200 godina. Oni koji su činili francusku revoluciju nisu imali ni sekunde da se osvrnu na ono što su trebali uraditi. Oni su istodobno morali misliti i djelovati. I pritome uspijevati, griješiti i padati. Bez obzira na promašaje i zablude, čovjek mora ostati zadivljen pred veličinom njihove misli i djela, u cjelini i u području vojne sile, i vraćati se i njima i francuskoj revoluciji kao svojevrsnom izvorištu saznanja i iskustva.

IV.

Među pitanjima na koja su traženi odgovori i u francuskoj revoluciji, a koja su otvorena i danas, ističu se i ova:

1) Kakav je, teorijski gledano, odnos između »totalitarne demokracije« kao političkog sistema i »naoružanog naroda« kao oružane sile (odnosno vojnoobrambenog sistema)? Da li je naoružani narod moguć u sistemu totalitarne demokracije?

Totalitarna demokracija (ako je uopće moguća!) nosi u sebi visok stupanj društvene neefikasnosti u upravljanju, u privredi i u svim drugim područjima života, što vodi ili u anarhiju i rasulo ili u manipulaciju masama, a zatim u diktaturu. Naoružani narod podrazumijeva »perfektnu organizaciju« kojom se postiže visok stupanj obrambene efikasnosti. Totalitarna demokracija za to ne pruža nikakve uvjete.

2) Da li je masovni revolucionarni teror (onaj tipa francuske revolucije ili bilo koji drugi) spojiv s naoružanim narodom?

Nijedan teror, pa ni revolucionarni, u ime ma kakvih progresivnih ciljeva bio uspostavljen, dosada nije uspio. Syaki teror nužno ulijeva strah ne samo

onome protiv koga se provodi, nego i onima koji ga vrše. Masovni teror podrazumijeva i masovni strah ljudi. Nitko ne zna neće li on biti slijedeća žrtva terora odnosno svatko ima osjećaj (i boji se) da može postati žrtva terora. I taj strah ga tjera da u teroru sudjeluje. Razum i svjesnost u takvim uvjetima ustupaju mjesto općoj psihologiji terora. Masa postaje predmetom manipulacije. A sve je to suprotno ideji i praksi naoružanog naroda i stvarnoj demokratizaciji u kojoj je on jedino moguć. Zato se može tvrditi da je i u Francuskoj u doba revolucije do naoružanog naroda (u onoj mjeri u kojoj je on to zaista bio) došlo zbog odlučnosti naroda da brani slobodu Francuske, a da on nije bio proizvod revolucionarnog terora.

3) Kako osigurati demokratski karakter oružane sile i njeno držanje pod punom društvenom kontrolom? S tim u vezi, može li ona biti subjekt političkog djelovanja i političkog organiziranja ljudi u njoj?

Snage koje vladaju ili se bore za vlast uvijek nastoje ovladati vojskom, ne samo kao cjelinom, nego i njenim unutrašnjim bićem. One to pokušavaju na različite načine, jer im je vojska osnovna poluga ostvarivanja vlasti. Autarh to radi postavljanjem sebi vjernih oficira i komandanata, nosioci suvremenog militarizma u vojsci uspostavljaju jako i dobro plaćeno profesionalno oficirsko i vojničko jezgro, države s jednopartijskim sistemom organiziraju partiju i u vojsci, provodeći strogu selektivnu kadrovsku politiku u vojsci te stavljaajući vojsku u položaj aktivnog i utjecajnog političkog subjekta.

U revolucionarnim zbivanjima, npr. tipa buržoaskih i socijalističkih revolucija, i u narodnooslobodilačkim i narodnoobrambenim ratovima prirodno je da se oružana sila (pogotovo organizirana kao naoružani narod, jer je to sam narod!) politizira i djeluje kao činilac politike. U miru ona to može samo u uvjetima militarizma i u jednopartijskim državnim sistemima. U vezi s tim pitanjem mogu se sagledavati i aktualni društveni procesi u socijalističkim zemljama. Dok u zemlji postoji jedna partija i dok ona drži vlast, normalno je i logično da je ta partija organizirana i u vojsci, jer je to u biti njena vojska. Ali, ako se u zemlji konstituira više partija koje se bore za vlast ili vladaju u koaliciji, ni u vojsci više nije moguće održati monopol jednopartijskog organiziranja. S obzirom da višepartijsko političko organiziranje i djelovanje u vojsci po prirodi stvari nije moguće, tada je jedino rješenje vojska bez unutrašnjeg partijskog organiziranja i političkog djelovanja odnosno vojska koja će u cjelini političkog života zemlje biti izvan političkog djelovanja i odlučivanja.

Za znanost i politiku danas su veoma značajna još dva pitanja koja ćemo cvdje samo naznačiti.

1) Kakav je odnos između operativne i teritorijalne vojske, naročito u pogledu njihovog društvenog položaja i namjene?

Praksa je na to pitanje davala različite odgovore — od potpune autonomije i lokalizacije teritorijalne vojske do njene potpune vezanosti za operativnu vojsku pa čak i utopljenosti u njoj. To pitanje je naročito značajno za zemlje s federativnim i konfederativnim uređenjem.

2) Kako postići i osigurati da građanin ne bude, ili da što manje bude, okrnjen u svojim pravima i kada je u oružanim snagama?

Radi se o mnoštvu prava i sloboda čovjeka i građanina, koja se čovjeku ulaskom u vojnu organizaciju manje ili više uskraćuju, jer to zahtijeva sama priroda vojske, ili zato što je konkretna vojska, takva kakva jest, uzurpirala pravo potpunog raspolaganja pojedincem. To pitanje je još značajnije u složenim višenacionalnim, mnogovjerskim, polidržavnim i raznojezičnim zajednicama. Zato ono mora biti otvoreno za znanstvenu i stručnu raspravu i za sistemsko i sustavno razrješavanje.

LITERATURA

- Danton i Marat, *Izbor govora i članaka*, Kultura, Zagreb, 1955.
 Peter Kropotkin, *Francuska revolucija*, Zadružna štampa, Zagreb, 1936.
 Alber Matjez, *Francuska revolucija*, Prosveta, Beograd, 1948.
 Mering, *Ogledi iz istorije ratne veštine*, VIZ, Beograd, 1955.
 Robespierre i Saint-Just, *Odabrani govori*, Kultura, Zagreb, 1953.
 Albert Soboul, *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1966.
 Sen-Zist, *Republikanske ustanove*, »Filip Višnjić, Beograd, 1987.
 Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, VINC, Beograd, 1987.
 Walter Gerard, *Robespierre, II. L'oeuvre*, Gallimard, 1961.
Hebertisti i Bijesni, Naprijed, Zagreb, 1958.

Božidar Javorović

THE ARMED PEOPLE IN THE FRENCH REVOLUTION OF 1789

Summary

The concept of the armed people comprises three fundamental features: the mass character, voluntarism, and conscious self-organizing of citizens into an armed force. These were the features of the military force of the third and the fourth estate in France in 1789. The internal organization of the military force, the election of the commanding staff, and the position of the military force in society are all a reflection of the different revolutionary aims and political strategies of the men who lead the revolution. Some problems, such as the unity of the armed force, the relationship between the people's guard and the regular armed units, the relationship of the armed people towards mass terror and democracy, the citizens' rights in the armed forces — these remain important questions even for today's science and politics.